

Epigrafski material zidanih grobov v Starem trgu (Kolacioni) pri Slovenj Gradcu

Julijana Visočnik

Izvleček

Avtorica predstavi epigrafske najdbe zidanih grobov v Starem trgu (Kolaciona). Med njimi izstopata napisna kamna AIJ 8 in AIJ 9, od katerih se prvega povezuje z zidanim grobom I, drugega z zidanim grobom II. Epigrafski material ni izpričan v ostalih zidanih grobovih Starega trga. V prispevku je prvič predstavljena fragmentarna votivna plošča, ki jo je Saša Djura Jelenko odkrila 2. 12. 2006 v Starem trgu pri arheoloških izkopavanjih. Njena fragmentarna ohranjenost ne pušča veliko manevrskega prostora za interpretacijo, kljub temu pa predstavlja novo pomembno pisno sled iz antične Kolacione.

Abstract

The author presents epigraphic finds of walled graves in Stari trg (Colatio). Inscriptions AIJ 8 and AIJ 9 stand out among them; the first one originates from walled grave I, the second one supposedly from walled grave II. Epigraphic material has not yet been attested for other walled graves in Colatio. For the first time a fragmentary votive slab, which was found on 2nd December 2006 by Saša Djura Jelenko in Stari trg during archaeological excavations, is presented. Due to its fragmentary preservation the possibility for interpretation is limited; nevertheless a new written trace from in the Roman time very important settlement Colatio was found.

Rimska naselbina Kolaciona, današnji Stari trg pri Slovenj Gradcu, je nastala ob glavni cesti Celeia – Virunum, najverjetneje že v 1. st., kar potrjujejo tudi najdbe, ki se vrstijo od 1. do 5. st. V Starem trgu se je odvilo že več arheoloških raziskav, ki so pokazala pomen in pomembnost Kolacione v antiki. Raziskan je del svetišča, več stanovanjskih objektov, del zgodnjeantičnega grobišča ter nekaj temeljev stavb na pobočju grajskega hriba. V ta kontekst sodi pionirsko delo dr. Hansa Winklerja, ki je v Starem trgu izkopaval med leti 1909 in 1914. Odkril je mnogo zanimivih najdb, vendar nas na tem mestu najbolj zanimajo zidani grobovi (v Kolacioni jih je Winkler odkril 5), v

katerih so naleteli tudi na epigrafski material.¹ Zidani grobovi že sami po sebi dodajajo na pomembnosti naselbini, saj govorijo o bogastvu, preskrbljenosti prebivalcev (predvsem elite); epigrafski material predvsem iz zidanega groba I pa to samo še potrjuje.

Zidan grob I

Poleg nagrobnika AIJ 8 je H. Winkler v zidanem grobu I odkril še veliko drugega materiala, bolj ali manj obdelanega. Naj najprej navedemo te najdbe:

A. Štiri plošče

Gre za štiri obdelane, vendar nedokončane marmorne plošče (izkopavanja dr. H. Winklerja, 1911). Plošče so bile neglajene, spredaj ravne, zadaj polkrožne z luknjami za sponse, ob straneh obklesane. Trenutno veljajo za pogrešane.

Literatura: Djura Jelenko, 2004, 33, sl. 17; 30; Djura Jelenko, 2006, 361 št. 28.

B. Zgornji del nagrobne stele

Odlomek zgornjega levega zaklinka marmorne stele z upodobitvijo delfina (izkopavanja dr. H. Winklerja, 1911). Hrani Deželni muzej v Gradcu (inv. št. 17?).² Trenutno založen.

Na trikotnem marmornem odlomku nagrobne stele je vzdolž preloma (60 cm) izklesan delfin. Delfin je usmerjen navzdol in v levo, manjka mu zaključek repa. Prikazane so tri plavuti.

Literatura: Pahič, 1977, 24, 56, Stari trg 3; Djura Jelenko, 2004, 33, sl. 21; Djura Jelenko, 2006, 361–362 št. 29.

C. Odlomek reliefnega kamna

Manjši marmorni odlomek z ostankom reliefa (izkopavanja dr. H. Winklerja, 1911), na katerem sta upodobljena stoječa ptiča in del vitičastega okrasja. Trenutno velja za pogrešanega.

Literatura: Djura Jelenko, 2004, 33; Djura Jelenko, 2006, 362 št. 30.

D. Polvalji

V zidanem grobu I in v poslopju na »njivi 7/8« je dr. H. Winkler odkril več apnenčastih polvaljev in njihovih odlomkov. R. Egger³ omenja tudi ostanke podboja (izkopavanja dr. H. Winklerja, 1911 – zidan grob I in 1912). Hrani Deželni muzej v Gradcu. Veljajo za pogrešane.

Literatura: Pahič, 1977, 15, 24, 56, Stari trg 10, 11; Djura Jelenko, 2004, 30, 33, 56, sl. 17; 33; Djura Jelenko, 2006, 362 št. 31.

¹ Prim. Djura Jelenko, 2004, 8–11; Djura Jelenko, 2006, 357–362.

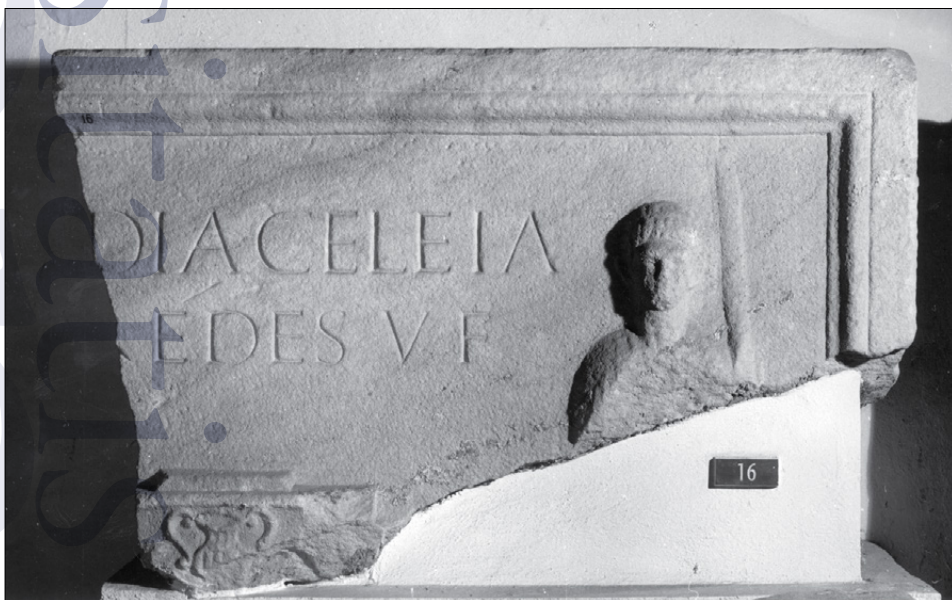
² Domnevno gre za spomenik, ki je omenjen pri Pahiču (1977, 24, 56, Stari trg 3).

³ Egger, 1914, 74.

Napisi in odlomki napisov iz zidanega groba 1 in 2

A. Odlomek nagrobnega spomenika

Kot poroča H. Winkler,⁴ so odlomek našli v času njegovih izkopavanj v Starem trgu leta 1911 – zidan grob 1 (parcela 222). Nagrobni spomenik je ležal med edikulo in zunanjim temeljem zidanega groba I, na razdalji 2,60 m od temelja edikule, na zahodni strani. Gornji del stavbe grobne edikule, ki je stal na temelju (5,20 x 5,50 m), je imel dva prostora. V obeh so našli veliko bogatih pridatkov (ostanki koščene mrtvaške postelje). Gre za grob visokega uradnika, ob katerem sta bili pokopani še dve ženski osebi, na kar nakazujejo pripadajoče grobne najdbe in ostanki noriško-panonske noše.⁵ Edikulo je obdajalo zidovje (17 x 14,5 m). Zidan grob I je stal v bližini 6,50 m široke rimske ceste. Odlomek je del stalne postavitve v graškem deželnem muzeju, lapidarij Eggenberg (inv. št. 16).

Slika 1: AIJ 8 (foto T. Jeseničnik).

Opis: Ohranjen je desni vogal večjega marmornega nagrobnega spomenika. Rob okvirja je profiliran, napisno polje omejuje na zgornji in desni strani (verjetno tudi spodaj). Na plošči je prikazan zgornji del liktorja in kurulskega stola. V času odkritja je bil ohranjen večji del kurulskega stola. Winkler je domneval, da je bil spomenik težak od 700 do 800 kg. Črke so pravilno klesane in še dobro vidne.

⁴ Arhiv KPM, Fond dr. H. Winklerja, 1. 11. 2.

⁵ Djura Jelenko, Groh, 2006, 405–422, predvsem 412.

Mere: 80 x 126 x 32 cm. V. črk: 9–8 cm.

[- - - *Clau*] *dia Celeia*

[- - - *he*] *rédes v(ivi) f(ecerunt).*

Prevod: ... iz klavdijskega municipija Celeje ..., postavili dediči za življenja.

Literatura: *AIJ* 8; *RIS* 379; *ILLPRON* 1910; Wedenig, *Epigraphische Quellen*, C 36; Kremer, 2001, 292, 294; Visočnik, 2006, 381–382 št. 23.

Dopolnitev napisa je negotova, saj se ne ve, koliko ga dejansko manjka. Če je bil kurulski stol (*sella curulis*) na sredini spomenika, potem ga na levi manjka zelo malo. G. Kremer⁶ je mnenja, da imamo pred seboj celoten napis, kar se zdi na prvi pogled manj verjetno. Glede na upodobljene attribute (liktor, kurulski stol) lahko sklepamo, da gre za grob pomembnega municipalnega uradnika iz Celeje (Šašel Kos, 2001, 196), ki bi torej naj na svojo nagrobno ploščo napisal le ime mesta in omenil dediče. Če bi bila to edina napisna plošča iz tega zidanega groba, bi bilo malo verjetno, da lokalni veljak na svoj spomenik ne bi napisal še (oz. predvsem) svojega imena. Ob izkopavanjih pa so naleteli še na fragment z dvema velikima črkama (glej naslednji napis), ki je očitno spadal k istemu grobu, a k drugemu napisu, na katerem bi morda lahko našli več osebnih podatkov o lastniku tega bogatega groba. Kje je katera plošča »vise-la«, je vprašanje, ki je povezano tudi s statiko in podobnimi gradbenimi zakonitostmi. Če pa tehnične probleme pustimo ob strani, bi bilo verjetneje, da bi plošča, katere fragment sta okoli 16 cm veliki črki OD, krasila zunanje obzidje, saj bi bilo v tem primeru pokojnikovo ime (ob predpostavki, da je tam bilo), vidno dlje. Upoštevati pa je treba tudi možnost, da upodobitev kurulskega stola ni bila na sredini napisa; v tem primeru lahko manjka več napisa in med drugim bi pričakovali tudi ime pokojnika.

Napis sodi v drugo polovico 1. st.⁷

B. Del napisne plošče

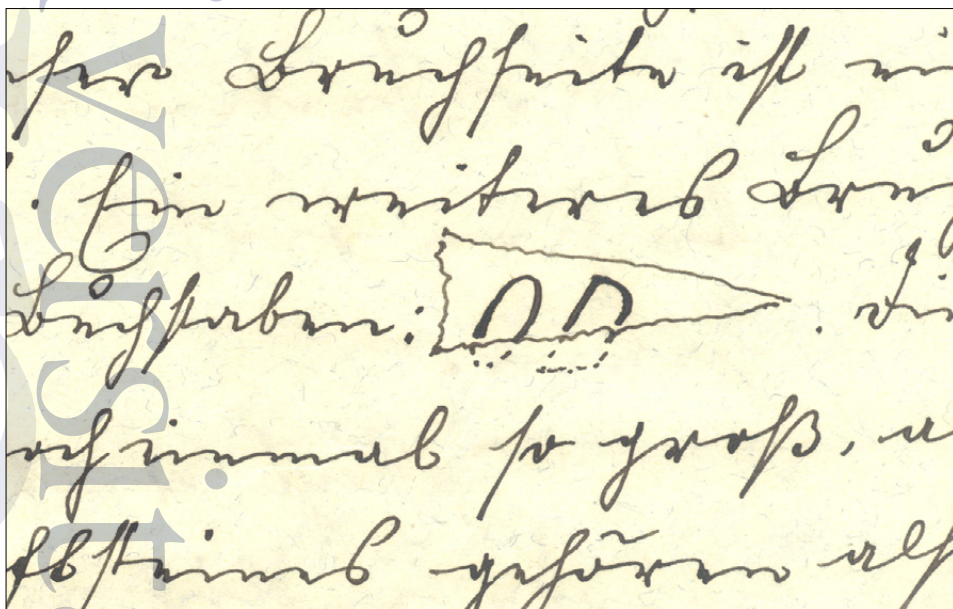
V bližini nagrobnika *AIJ* 8 (slab meter južneje) je bil odkrit še fragment z dvema velikima črkama (okoli 16 cm). Po skici sodeč je bila plošča odlomljena z vseh strani. Winkler je zato domneval, da ne pripada nagrobniku *AIJ* 8. Fragment je izgubljen.

6 Kremer, 2001, 292, 294.

7 Na osnovi ponovne preučitve grobnih pridatkov in novih spoznanj o kostnih rezbarijah mrtvaške postelje lahko z gotovostjo trdimo, da sodi v drugo pol. 1. st. (prim. Djura Jelenko, Groh, 2006, 405–422). S tem lahko povežemo še kamna št. 24 in 25 ter ju datiramo v drugo pol. 1. st.

Wedenig, 1997, 146 navaja različna mnenja. R. Egger govori o lepih črkah 1. st., J. Šašel in W. Modrijan ga prav tako postavita v 1. st. G. Alföldy govori o času med 50 in 150 po Kr. T. Schäfer zaradi stilističnih kriterijev zagovarja čas Flavijcev, dopušča tudi možnost datiranja v začetek 2. st. zaradi frizure liktorja, pa tudi v drugo polovico 2. st. zaradi kurulskega stola in apeksa v drugi vrstici. J. Ronke datira v pozno 1. st. in čas Trajana. L. Mrozewicz daje prednost 2. ali 3. st.

[---]od[---]

Slika 2: Del napisne plošče OD (Rokopisna zapuščina dr. Hansa Winklerja, Landesmuseum Kärnten, Celovec).

Literatura: Djura Jelenko, 2004, 33, sl. 17; 22; Visočnik, 2006, 382 št. 24.
Druga polovica 1. st.

C. Mejnik grobne parcele

Verjetno je bil mejnik z dvovrstičnim napisom in ločilnimi znamenji odkrit na območju zidanega groba I v času Winklerjevih izkopavanj (Djura Jelenko, 2004, 50, sl. 30).⁸ Velja za izgubljenega.

Mere: Višina 65 cm.

*In f(ronte) p(edes)L,
in a(gro) p(edes)L.*

Prevod: Parcela meri po dolžini in širini 50 čevljev.

Literatura: Djura Jelenko, 2004, 50, sl. 30; Visočnik, 2006, 382–383 št. 25.

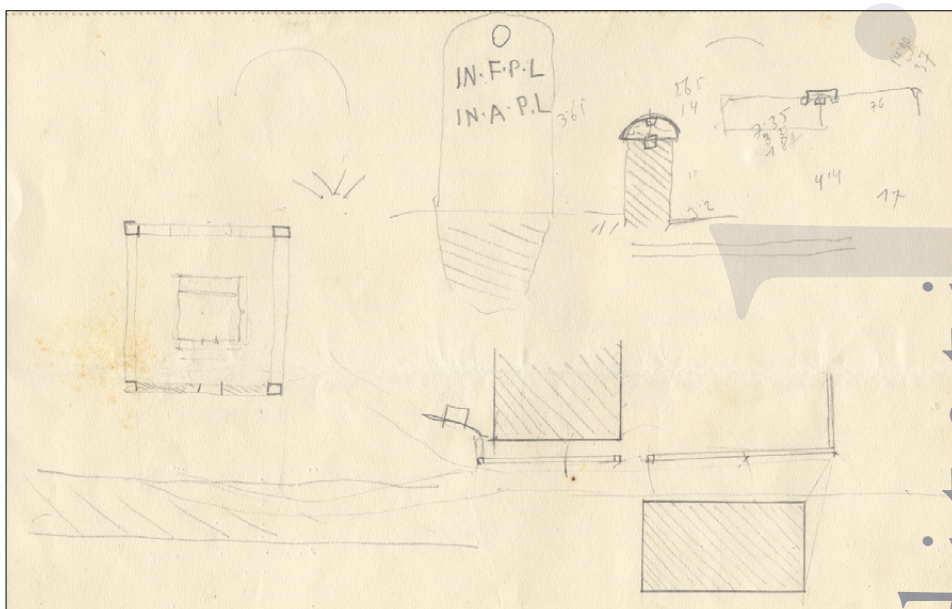
Če ga povežemo z zidanim grobom I, ga lahko datiramo v drugo polovico 1. st. Glede na Winklerjeve izmere zidanega groba I, ki so navedene zgoraj, in ob upoštevanju rimske mere pes (= 0,316 m), lahko potrdimo, da gre za mejnik

⁸ Na skici je poleg tega napisnega kamna še tloris zidanega groba I ter plošči s sponami, ki ju kot najdbi v tem grobu omenja Winkler. Tudi mere zidanega groba I ustrezajo meram na mejniku.

grobne parcele zidanega groba I. In to kljub temu, da se mere ne ujemajo popolnoma, saj so se tudi v takšnih primerih posluževali zaokroževanja.

Winklerjeve mere: 17m x 14,5m

Velikost grobne parcele glede na mere na mejniku: 50 pedes = 15,8 x 15,8 m

Slika 3: Mejn timer grobne parcele (Rokopisna zapuščina dr. Hansa Winklerja, Landesmuseum Kärnten, Celovec).

D. Nagrobna plošča za Lucija Apuleja

H. Winkler je po poizvedovanjih (Djura Jelenko, 2004, 28) prišel do podatka, da so v 60. letih 19. st. na polju vzhodno od Starega trga (rimsko grobišče), ob cesti proti jugu, približno 500 m od rimskih ostankov na parceli 194 našli ploščo. Leta 1911⁹ pa jo je sam odkril na Ješovnikovi žagi. Najmanj od novembra 1911 je hranjena v graškem deželnem muzeju, depo lapidarija Eggenberg (inv. št. 2).¹⁰ Nagrobno ploščo povezujemo z zidanim grobom II.

Preprosto oblikovani nagrobni plošči iz grobozrnatega marmorja manjka desna stran. Na sredini poškodovano napisno polje je obdano s profilirano obrobo, ki je skoraj povsem odlomljena. V tretji vrstici se nahaja kvadratna poglobitev, ki je velika 11 x 11 cm in globoka 3,5 cm. Več lukenj pa se nahaja še od druge do zadnje vrstice. Na zgornji strani plošče je luknja z železnim kavljem za nasaditev. Na levi stranski ploskvi sta dve moznici, ki kažeta na to, da je bila

⁹ Arhiv KPM, Fond dr. H. Winklerja, 2. 2. 33.

¹⁰ Arhiv KPM, Fond dr. H. Winklerja, 1. 11. 2.

plošča nekoč del nagrobne arhitekture. Mere: 88,5 x 121 x 27–29 cm. V. črk: 10 cm (1. vrstica); 9,5 (2. vrstica); 8 (3. in 4. vrstica); 6 (5. vrstica).

Slika 4: AIJ 9 (foto T. Jeseničnik).

*L(ucius) Appuleiu[s - - -]
[>(centurio)? le]g(ionis) X G(eminae) [p(iae)] fid(elis) [- - -]
II v[ir] iur(e) d[ic(undo) - - - et]
Rufiae Crispin[ae - - -]
s et L(ucio) Menaudio[nio] [- - -]*

Prevod: Lucij Apulej, centurion (?) 10. dvojne, pobožne in zveste legije, eden od obeh županov (Klavdije Celeje?), (je postavil grob) Rufiji Krispini in Luciju Menavdoniju.

Literatura: AIJ 9; RIST 380; ILLPRON 1911; Wedenig, *Epigraphische Quellen*, C 37; Kremer, 2001, 292, 294; Visočnik, 2006, 380–381 št. 22.

Ime *Appuleius* je italskega izvora, v Noriku ni izpričano pogosto.¹¹ Glede na zgradbo nagrobnega napisa je verjetno, da je bila Rufija Krispina soproga Lucija Apuleja, Lucij Menavdonij pa njun sin. Vendar lahko na osnovi njegovega imena sklepamo, da je bil Lucij Menavdonij sin Rufije Krispine in nekega Menavdonija, s katerim je bila Rufija poročena prej. *Menaudio[nius]* je psev-

11 Onomasticon I, 151.

dogentilno ime, morda keltskega izvora, saj je znano samo še iz Čedada¹² (CIL V 1777).

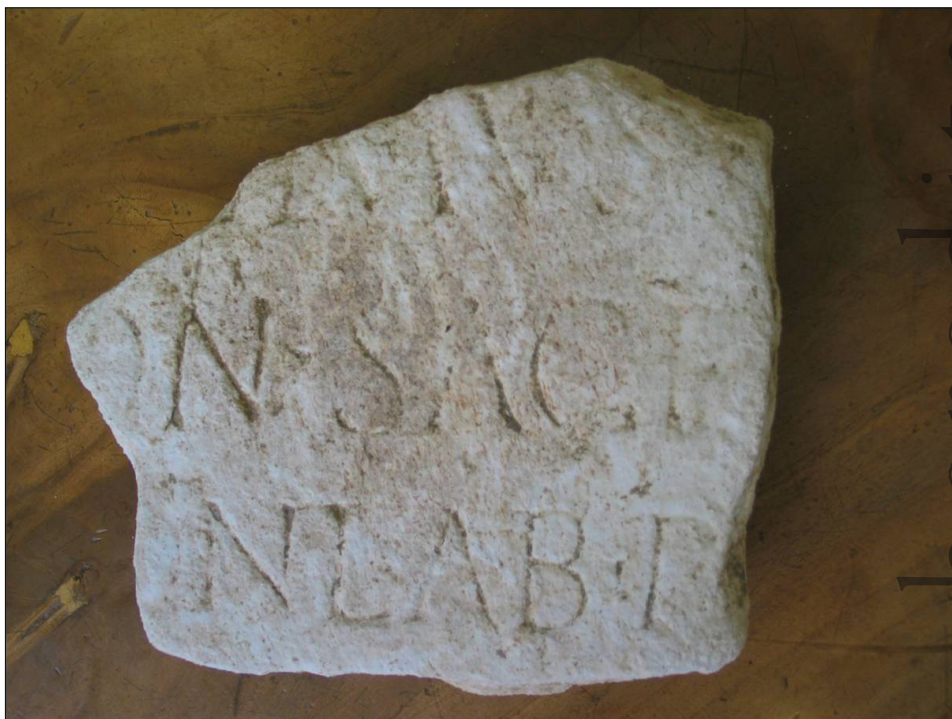
Pridevka *pia* in *fidelis* so 10. dvojni legiji podelili med leti 89 in 96. Okoli leta 103 so jo iz Germanije prestavili v Panonijo; kratek čas je bila v Akvinku. Kdaj natančno je dobila svoj tabor v Vindoboni, ni znano, gotovo pa še v času Trajana, nekako po letu 107 (Ritterling, 1925, 1678–1690).¹³

Predvidoma je Lucij Apulej služboval kot župan v Celeji.

Spomenik sodi v 2. st.¹⁴

Fragment votivne plošče¹⁵

Obravnavana plošča sicer ni neposredno povezana z zidanimi grobovi v Starem trgu, vendar je bila najdena v bližini grobišča, torej v bližini zidanih grobov in s tem se ponuja možnost za objavo majhnega fragmenta, ki so ga našli že tri leta nazaj.

Slika 5: Nov fragment iz Kolacione (foto S. Djura Jelenko).

¹² Onomasticon III, 75.

¹³ Novejši zgodovinski pregled legije je v: Gómez-Pantoja, 2000, 167–190.

¹⁴ Harl, 2003, 355 ga datira v 2. st., po letu 114.

¹⁵ Na tem mestu se zahvaljujem kolegici Saši Djura Jelenko, ki mi je kamen prepustila v objavo.

Odlomek plošče je bil odkrit 2. decembra 2006 v Starem trgu pri arheoloških izkopavanjih zaradi izgradnje bencinskega servisa. Plošča je ležala kot del ruševine med ostalimi kamni, v kulturni plasti SE 002. Shranjena je v lapidariju Koroškega pokrajinskega muzeja (inv. št. 2555).

Opis: Marmorna napisna plošča je odlomljena z vseh štirih strani. Napisno polje ni omejeno z nobene strani in je že precej obrabljeno. Zadnja stran plošče ni obdelana, na njej je ohranjena tanka skorja druge kamnine. Ohranjene so tri vrstice napisa. Črke so razmeroma pravilne, ohranjena so tri ločilna znamenja v obliki trolista. Haste imajo poudarjene zaključke. Površina napisne plošče je krhka (peskasto se lušči).

Mere: 20,7 x 19,3 x 3,9 cm. V. črk: 3,5 cm (1. in 2. vrstica); 3,3 (3. vrstica).

[- - -] IIMVS [- - -]
[- - -] ON(---?) sacr(um?)
[- - -] c[on]lab(sum) r(estituit ali restituerunt).

Prevod: ... posvečeno ... sesuto (porušeno) obnovil (obnovili) ...

- 1 Prvi in drugi I (?) sta odlomljena v zgornji polovici, M v zgornji tretjini. Drugi I in M izhajata iz istega spodnjega poudarka haste. Za S je ločilno znamenje.
- 2 Ohranjena je desna stran črke O. Med N in S ločilno znamenje. Črki C in R v spodnjem desnem vogalu obrabljeni.
- 3 Ohranjena je desna polovica črke O. Med B in R stoji ločilno znamenje, R je v spodnjem desnem vogalu močno obrabljen.

Najverjetneje gre za manjšo napisno ploščo votivnega značaja, ki so jo dali narediti ob obnovi nekega objekta (morda svetišča), na kar nakazuje okrajšava sacr v tretji vrstici. Objekt se je namreč najverjetneje porušil (conlabsum) iz takšnega ali drugačnega razloga (požar, dotrajanost), zato ga je nekdo obnovil (restituit/restituerunt). Zaradi fragmentarne ohranjenosti ni mogoče ugotoviti niti, kdo je poskrbel za obnovo niti, komu je bil objekt posvečen.

Zaradi fragmentarne ohranjenosti datacija ni mogoča.

Summary

The author presents epigraphic material, which can be connected with walled graves I and II in Colatio. Two monuments are of great importance, since their inscription are almost completely preserved and they both mention (one explicitly, the other only indirectly) two members of local municipal elite in Roman Celeia. Lucius Appuleius (AIJ 9) was, besides being a soldier – centurio?, also one of the two mayors. Based on the relief (sella curulis and lictor) depicted on the second monument we can assume (especially if we connect monument with the rich finds from this grave – walled grave I) that the other inscription should have also mentioned a mayor from Celeia. Sella curulis and lictores are typical (spremljevalci?) for the high administrators, on the municipal level primarily mayors. Not

only material finds but also epigraphic material proves that graveyard and therefore also a settlement in Colatio were rich. A new fragment of the votive slab is here published for the first time. Since inscription is unfortunately very fragmentarily preserved it is impossible to make new conclusion; except this one: we are dealing with the votive slab, which was made after the renovation of some building (maybe a temple).

Literatura

- AIJ: Hoffiller, V., Saria, B. (1938):* Antike Inschriften aus Jugoslawien. Heft I: Noricum und Pannonia Superior. Zagreb, Narodne novine.
- CIL: Corpus inscriptionum Latinarum.*
- Djura Jelenko, S. (2004):* Dr. Hans Winkler in njegov prispevek k arheologiji Mislinjske doline: Katalog razstave, Slovenj Gradec, Koroški pokrajinski muzej.
- Djura Jelenko, S. in Visočnik J. (2006):* Rimski kamniti spomeniki slovenske Koroške. Arheološki vestnik, 57. Ljubljana, 345–415.
- Djura Jelenko, S. in Groh, S. (2006):* Ein frühkaiserzeitlicher Grabbau in der Südnekropole des norischen Vicus von Colatio, Slowenien. Archäologisches Korrespondenzblatt, 36/3, Mainz, 405–422.
- Egger, R. (1914):* Ausgrabungen in Noricum 1912/1913. Jahreshefte des Österreichischen Instituts in Wien, 17: Beiblatt. Wien, 61–86.
- Harl, O. (2003):* Die Donauarmee als Träger der norisch – pannonischen Kunst: Der Fall Noricum. V: Noelke, P. et al. (ur.): Romanisation und Resistenz in Plastik, Architektur und Inschriften der Provinzen des Imperium Romanum: Neue Funden und Forschungen: Akten des VII. Internationalen Kolloquiums über probleme des Provinzialrömischen Kunstschaftens, 337–361.
- ILLPRON: Hainzmann, M., Schubert, P. (1986):* Inscriptionum lapidarium Latinarum provinciae Norici usque ad annum MCMLXXXIV repertum indices, Berolini.
- Kremer, G. (2001):* Antike Grabbauten in Noricum: Katalog und Auswertung von Werkstücken als Beitrag zur Rekonstruktion und Typologie. Österreichisches Archäologisches Institut. Sonderschriften, 36. Wien, Phoibos Verlag.
- Lőrincz, B. (2002):* Onomasticon provinciarum Europae Latinarum, Vol. I: Aba – Bysanus, Budapest 20052; II: Cabalicius – Ixus, Wien 1999; III: Labareus – Pythea, Wien 2000; IV: Quadratia-Zures. Wien, Forschungsges. Wiener Stadtarchäologie.
- Modrijan, W., Weber, E. (1981):* Die Römersteinsammlung im Eggenberger Schlosspark. Graz, Steiermärkisches Landesmuseum Joanneum.

- Mrozewicz, L. (1989):* Arystokracja municypalna w rzymskich prowincjach nad Renem i Dunajem w okresie wczesnego Cesarstwa. Poznań, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Pabič, S. (1977):* Seznam rimskih kamnov v Podravju in Pomurju. *Arheološki vestnik*, 28. Ljubljana, 13–73.
- Ritterling, E. (1925):* Legio X Gemina. V: *RE* 12. 2, 1678–1690.
- Ronke, J. (1987):* Magistratische Repräsentation im römischen Relief. Oxford, *British Archaeological Reports*.
- Schäfer, T. (1989):* Imperii insignia, sella curulis und fascies. Mainz am Rhein, P. von Zabern.
- Šašel Kos, M. (2001):* Between Celeia and Virunum – the Roman Inscriptions from Southern Carinthia. V: Leitner, F. W. (ur.): *Carinthia Romana und die Römische Welt*. Klagenfurt, Verlag des Geschichtsvereines f. Kärnten, 193–205.
- Weber, E. (1969):* Die römerzeitlichen Inschriften der Steiermark. Graz, Selbstverlag der Historischen Landeskommision.
- Wedenig, R. (1997):* Epigraphische Quellen zur städtischen Administration in Noricum. Klagenfurt, Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten.

Uredniško poročilo

Vsi prispevki pričujoče številke razen članka I. Lazar so bili predstavljeni na mednarodnem arheološkem kolokviju *Onkraj reke Stiks*, ki je potekal v Slovenj Gradcu, 23. in 24. aprila 2009.

Editorial report

All contributions but the paper by I. Lazar were presented at the international archaeological symposium *Beyond the River Styx*, which took place in Slovenj Gradec, April 23rd and 24th 2009.